

5. Utdanning

Utdanning har betydning for materielle levekår gjennom hele voksenlivet. For de aller fleste unge er den utdanningen de velger etter obligatorisk skolegang inngangsbilletten til arbeidsmarkedet. Selv om sammenhengen mellom utdanning og lønn var klarere før, stiger fortsatt den gjennomsnittlige inntekten med utdanningsnivået. Utdanning virker også inn på mange andre områder. Utdanning er en viktig inngangsport til et selvstendig og uavhengig liv for både kvinner og menn.

Utdanningsnivået i befolkningen

Siden 1980 er utdanningsnivået i Norge blitt vesentlig høyere. Flere velger utdanning utover grunnskolenivå, og en stadig større andel av befolkningen velger de lange utdanningene på universitets- og høyskolenivå. Mens 44 prosent av befolk-

ningen over 16 år hadde grunnskole som sin høyeste fullførte utdanning i 1980, var tilsvarende tall bare 23 prosent i 1998. Samtidig økte andelen med utdanning på universitets- og høyskolenivå fra 12 til 22 prosent. Andelen som hadde utdanning på videregående skolenivå steg fra 44 til 54 prosent.

Menn har tradisjonelt hatt mer utdanning enn kvinner, men nå er dette mønsteret betydelig forandret. I 1980 hadde 10 prosent av kvinnene høyere utdanning, mot 14 prosent blant mennene. I 1998 hadde om lag like mange kvinner og menn universitets- eller høyskoleutdanning, 22 prosent av kvinnene og 23 prosent av mennene. I 1980 hadde 47 prosent av alle kvinner 16 år og eldre bare grunnskole som sin høyeste fullførte

Boks 5.1.

Etter innføring av skolestart for 6-åringene med Reform 97, er grunnskolen nå tiårig. Med Reform 94 fikk alle mellom 16 og 19 år lovfestet rett til videregående opplæring. Opplæringen skal føre frem til studiekompetanse, fag- eller svennebrev eller annen yrkeskompetanse. Antall grunnkurs ble ved denne reformen redusert fra over 100 til 13. På de yrkesfaglige studieretningene foregår undervisningen i de to første årene i skolen, mens den avsluttende spesialiseringdelen blir gitt ved opplæring i arbeidslivet. Med dagens system har barn og unge dermed rett til 13 års opplæring, hvor de ti første årene er obligatoriske.

Høyere utdanning er hovedsakelig basert på eksamen fra treårig videregående utdanning. Statistikken for høyere utdanning omfatter våre fire universiteter, seks vitenskapelige høyskoler, to kunsthøyskoler og 26 statlige høyskoler. Disse 26 høyskoleenhetene er resultatet av en sammenslåing høsten 1994 av de daværende 98 regionale statlige høyskolene. Private høyskoler med studietilbud godkjent etter privathøyskoleloven tilbyr også utdanning på høyskolenivå.

utdanning, mot litt over 40 prosent blant menn. Frem til 1998 ble dette tallet vesentlig redusert, men fremdeles var det litt flere kvinner enn menn som ikke hadde noen form for utdanning etter avsluttet grunnskole, 26 prosent kvinner og 21 prosent menn. Litt flere menn enn kvinner hadde utdanning på videregående nivå, 57 prosent menn og 52 prosent kvinner.

Unge kvinner har høyere utdanning enn unge menn

Yngre mennesker har vesentlig mer utdanning enn eldre. Samtidig er det slik at i de yngste aldersgruppene er det flest kvinner med høyere utdanning, og i de eldste flest menn. I aldersgruppene over 50 år finner vi altså fremdeles det tradisjonelle utdanningsmønsteret, med større andeler menn enn kvinner på høyeste utdanningsnivå, og flere kvinner enn menn i gruppen uten utdanning utover grunnskolen. Men blant kvinner og menn i aldersgruppen 40-49 år var det i 1998 nærmest ingen forskjeller i utdanningsnivå mellom kjønnene, og i aldersgruppen under 40 år var det flere kvinner enn menn som hadde fullført en høyere utdanning. I den yngste aldersgruppen, de mellom 25 og 29 år, hadde 39 prosent av kvinnene fullført en høyere utdanning mot 30 prosent av mennene.

Denne forandringen i kvinners utdanningsnivå er i noen grad et resultat av at

Tabell 5.1. Høyeste utdanning for kvinner og menn. 1980 og 1998. Prosent

Utdanningsnivå	Kvinner		Menn	
	1980	1998	1980	1998
Grunnskolenivå	47	26	41	21
Videregående skolenivå	43	52	45	57
Universitets- og høyskolenivå	10	22	14	23

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.2. Høyeste utdanningsnivå for kvinner og menn i ulike aldersgrupper. 1998. Prosent

Utdanningsnivå	25-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60-66 år
Kvinner					
Grunnskolenivå	6	8	16	27	43
Videregående skolenivå	55	59	55	52	44
Universitets- og høyskolenivå .	39	33	29	21	13
Menn					
Grunnskolenivå	7	9	15	23	35
Videregående skolenivå	63	63	56	50	45
Universitets- og høyskolenivå .	30	28	29	26	19

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

skoler som tidligere hadde et stort flertall av kvinner fikk høyskolestatus på 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet. Da ble blant annet helsefagskoler omgjort til høyskoler. Men kvinneandelen har også økt ved universitetene, og dette viser en sterk motivasjon blant kvinner til å velge høyere utdanning. Derimot ser det ut til at det blir mer vanlig blant menn å velge yrkesfaglige utdanningsretninger på videregående skolenivå. Samtidig er det i dag felles for unge kvinner og unge menn at svært få avslutter utdanningen på grunnskolenivå.

Flest høyt utdannede i sentrale strøk

Det er store regionale forskjeller i befolkningens utdanningsnivå. Det er flere som har høy utdanning i sentrale strøk enn i utkantstrøkene, og Oslo har den største andelen av folk med utdanning på universitets- og høyskolenivå. Hedmark og Oppland har den laveste andelen med bare 16 prosent.

I de aller fleste fylkene har menn høyere utdanning enn kvinner, og flere kvinner enn menn har bare grunnskoleutdanning. Det er også større andeler menn enn kvinner som har utdanning på videregående skolenivå. På universitets- og høgskolenivå er det større andel menn enn kvinner i 14 av landets 19 fylker, mens de resterende fem har større andeler kvinner enn menn med høyere utdanning. I de fleste fylker er det bare noen få prosentpoeng som skiller. Finnmark er det fylket hvor det er flest kvinner med høyere utdanning i forhold til menn, med 4 prosentpoeng mer. Størst forskjell den andre veien finner vi i Oslo og Vestfold med nesten 3 prosentpoeng flere menn enn kvinner med høyere utdanning.

Tabell 5.5 viser at det i alle fylker er flere kvinner enn menn i alderen 19-24 år som er registrerte studenter. Denne forskjellen

er relativt stor, og har eksistert i noen år. En kan derfor på sikt forvente at kvinner går forbi menn når det gjelder andelen i befolkningen som har høyere utdanning.

Guttene har tatt igjen jentene på videregående nivå

Siden 1980 har andelen unge i videregående skole steget med over 20 prosentpoeng, og i 1998 var over 90 prosent av 16-18-åringene i utdanning. Størst økning har det vært blant gutter. I 1980 var 63 prosent av guttene og 69 prosent av jentene i denne aldersgruppen i videregående utdanning. Denne kjønnsforskjellen er nå forsvunnet, og i dag fortsetter nesten like mange gutter (91 prosent) og jenter (92 prosent) i videregående skole etter at grunnskolen er avsluttet. Dette har sammenheng med endringene etter Reform 94 (se egen boks).

Tabell 5.3. Kvinner og menn 25-66 år etter høyeste utdanning, fordelt etter fylke. 1998. Prosent¹

	Kvinner			Menn		
	Grunnskole-nivå	Videregående skolenivå	Universitets- og høgskolenivå	Grunnskole-nivå	Videregående skolenivå	Universitets- og høgskolenivå
Østfold	30,8	52,3	16,9	23,6	58,6	17,8
Akershus	20,1	52,2	27,7	16,7	53,3	29,9
Oslo	20,1	45,3	34,6	15,0	47,5	37,5
Hedmark	32,8	50,5	16,8	28,5	56,0	15,5
Oppland	30,6	52,7	16,7	26,7	57,8	15,4
Buskerud	27,9	53,2	18,8	22,9	57,0	20,1
Vestfold	24,9	55,4	19,7	18,8	58,6	22,6
Telemark	29,6	53,7	16,7	23,1	59,5	17,4
Aust-Agder	24,5	56,1	19,4	18,6	60,3	21,2
Vest-Agder	23,5	56,6	19,9	18,2	60,3	21,5
Rogaland	24,3	55,2	20,5	18,7	60,0	21,2
Hordaland	24,9	52,5	22,6	18,5	57,8	23,7
Sogn og Fjordane	24,4	56,9	18,8	22,2	61,0	16,8
Møre og Romsdal	27,5	55,1	17,4	22,5	58,7	18,7
Sør-Trøndelag ...	26,4	52,0	21,5	19,4	57,3	23,3
Nord-Trøndelag	27,3	54,7	17,9	21,5	62,7	15,8
Nordland	32,4	51,1	16,5	25,9	56,9	17,2
Troms	29,9	49,3	20,7	23,5	55,4	21,1
Finnmark	30,7	49,3	20,0	27,8	56,1	16,1

¹ Uplasserte ikke medregnet.

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Innvandrere i videregående skole

Andelen som går på videregående skole blant personer med innvandrerbakgrunn har økt de seneste årene, men andelen er likevel fremdeles en del lavere sammenlignet med landsgjennomsnittet. I 1997 var 68 prosent førstegenerasjonsinnvandrere mellom 16 og 18 år i videregående utdanning, mens andelen var 84 prosent blant andre-generasjonsinnvandrere. I befolkningen totalt var 92 prosent i denne aldersgruppen i utdanning. Det er imidlertid svært små kjønnsforskjeller også i innvandrergruppene. Blant andre-generasjonsinnvandrere var det like mange jenter og gutter på videregående nivå med 84 prosent. Blant førstegenerasjonsinnvandrere var det litt flere gutter enn jenter med henholdsvis 70 og 65 prosent.

Kjønnsstradisjonelle utdanningsvalg

Selv om det nå er like mange jenter og gutter i videregående utdanning, foretar både gutter og jenter fremdeles tradisjonelle utdanningsvalg. Likevel tyder tallene på en viss utjevning mellom kjønnene innenfor enkelte studieretninger. I 1986 var nesten 90 prosent av elevene på landbruksfag og fiskeri- og sjøfartsfag gutter. I 1998 hadde denne andelen blitt redusert til omkring 60 prosent. Studieretningen er imidlertid endret med Reform 94, og kalles nå naturbruk. I 1998

Tabell 5.4. Andel i videregående utdanning i prosent av registrert årskull 16-18 år. 1994-1997. Prosent

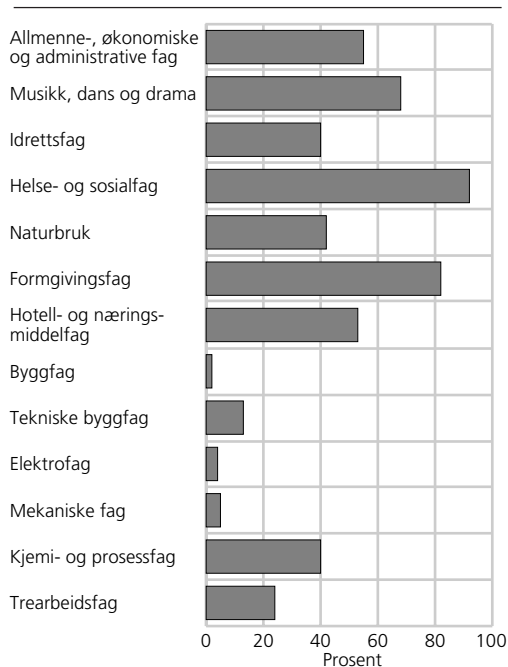
	Befolkningen totalt		Førstegenerasjonsinnvandrere		Andre-generasjonsinnvandrere	
	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter
1994	89	89	57	62	77	81
1995	91	90	58	65	82	84
1996	93	92	67	71	82	82
1997	93	92	65	70	84	84

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

hadde de tekniske studieretningene tatt over som de mest mannsdominerte. I byggfag, elektrofag og mekaniske fag er omtrent hver tyvende elev eller færre en jente. Også tekniske byggfag har en lav kvinneandel, med 13 prosent. De siste årene har forskjellen mellom jente- og gutteandel innenfor disse fagene vært stabil.

Helse- og sosialfagutdanningene har tradisjonelt vært kvinnedominert. I 1986 var nesten 98 prosent av elevene på denne utdanningen kvinner. Andelen var også høy i 1998, men var blitt redusert noe til 92 prosent. Kvinneandelen var høy også innenfor formgivning og musikk, dans og drama, med henholdsvis 82 og 68 prosent. Innenfor fagene hotell- og næringsmiddelfag og allmenne,

Figur 5.1. Andel jenter i videregående skole¹, etter studieretning. 1. oktober 1998. Prosent

¹ Deltidselever er ikke inkludert.

Kilde: VSI/KUF.

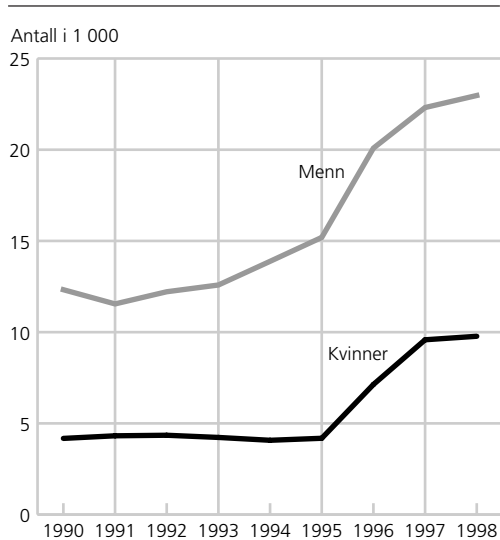
økonomiske og administrative fag var det relativt jevn andel jenter og gutter med en liten overvekt av jenter.

Flere kvinnelige lærlinger

En mer praktisk orientert utdanning foregår i arbeidslivets regi i form av lærlingordningen. Selv om videregående utdanning etter Reform 94 fikk et sterkt teoretisk fundament, er den siste delen av utdanningen tilrettelagt for praktisk læring. Blant elevene som velger en yrkesrettet videregående utdanning, har det tradisjonelt vært flest gutter. Fremdeles er det slik, men jenteandelen har siden 1990 blitt betydelig større. I denne perioden har det totale antallet lærlinger blitt nesten fordoblet. Antallet jenter som går i lære økte med 134 prosent, mens antallet gutter økte med 86 prosent. Det innebærer at kvinneandelen blant lærlinger har økt fra 25 til 30 prosent i løpet av denne perioden.

Men selv om flere kvinner velger en yrkesrettet utdanning, har ikke fagvalgene deres forandret seg i nevneverdig grad. De mest populære fagvalgene generelt er studieretningene for mekaniske fag, elektrofag, byggfag og helse- og sosialfag. Innenfor disse fire studieretningene er det en tydelig kjønnssegregering. På studieretningene helse- og sosialfag og formgivingsfag var omtrent ni av ti lærlinger kvinner, mens kvinneandelen innenfor studieretningene for byggfag og elektrofag var henholdsvis 1 og 4 prosent. På landsbasis viser de foreløpige tallene for 1. oktober 1999 at det var kun 53 kvinnelige elever innenfor studieretning for byggfag. Men det fins også studieretninger med en nesten kjønnsnøytral elevsammensetning. På studieretningen for hotell- og næringsmiddelfag var det like mange kvinner og menn. For allmenne, økonomiske og administrative fag og kjemi- og prosessfag var kvinneandelen blant lærlinger henholdsvis 66 og 37 prosent.

Figur 5.2. Lærlinger, etter kjønn. 1990-1998.
Antall i 1 000

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Flere kvinner enn menn i høyere utdanning

Ved universitetene og høyskolene utgjorde kvinnene nærmere 58 prosent i høstsemesteret 1998. Høyest kvinneandel hadde Samisk høyskole der nærmere 83 prosent av studentene var kvinner. Høy kvinneandel hadde også Høgskolen i Akershus, der tre av fire studenter var kvinner. Norges handelshøyskole hadde den laveste kvinneandelen, der var bare en av tre studenter kvinner. Også ved Høgskolen i Narvik var det lav kvinneandel, med 35 prosent. Det største universitetet, Universitetet i Oslo, var også universitetet med høyest kvinneandel. Her var det i 1998 58 prosent kvinnelige studenter. Lavest kvinneandel blant universitetene hadde Det teknisk-naturvitenskapelige universitetet i Trondheim, med 44 prosent.

I 1980 var det en litt større andel menn enn kvinner mellom 19 og 24 år som var i utdanning på høgskole- og universitetsnivå, med 12 prosent av mennene og 10 prosent av kvinnene. Året etter var det like mange kvinner som menn som var i utdanning på universitets- og høgskolenivå, og deretter har antallet kvinner økt sterkere enn antallet menn. I 1998 studerte 32 prosent av alle kvinner i denne aldersgruppen ved en høgskole eller et universitet. Blant menn lå andelen på 23 prosent.

Kvinnedominansen i høyere utdanning er altså ikke ny. Kvinnene har lenge vært i flertall blant dem som tar eksamen på grunn- og mellomfagsnivå på universitetet. I skoleåret 1996/97 utgjorde kvinner 61 prosent på det laveste universitets- og høgskolenivå og 57 prosent på det mellomste nivået. Det var derimot fortsatt flest menn som fullførte en universitets- og høgskoleutdanning av en varighet på fem år eller mer (53 prosent). Hovedgrunnen til dette er den store mannsdominansen innenfor sivilingeniørutdanningene. Ser vi bort fra denne utdanningsretningen og utdanninger på forskernivå, er kvinnene i klart flertall også på det høyeste universitets- og høgskolenivået.

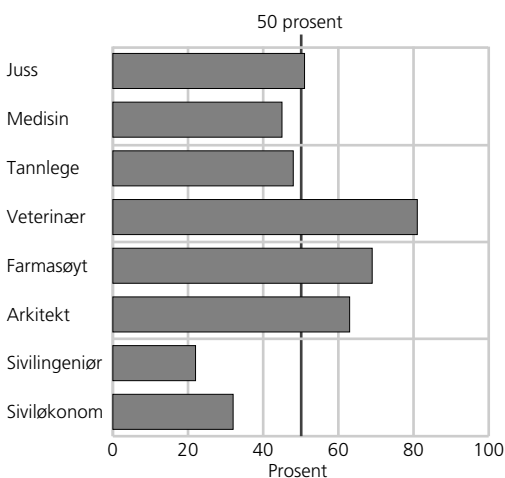
Figur 5.3 viser kvinneandelen av kandidater som fullførte utvalgte "eliteutdanninger". Av de åtte valgte utdanningsretningene er det tre som peker seg ut som kvinnedominerte. De tre er veterinær, farmasøyt og arkitekt. Veterinær har den aller høyeste kvinneandelen med over 80 prosent av kandidatene. To utdanningsretninger skiller seg ut som mannsdominerte, sivilingeniør- og siviløkonomutdanning. Sivilingeniørutdanningen er spesielt mannsdominert, med nesten 80 prosent menn. Juss-, medisin- og tannlegeutdanningen har alle en ganske jevn fordeling av kvinner og menn.

Størst forskjell i Sogn og Fjordane

Det er store geografiske forskjeller i høyere utdanning. Mens bare 21 prosent av 19-24-åringene i Finnmark var i høyere utdanning i 1998, var Trøndelagsfylkene og Sogn og Fjordane de eneste fylkene med 30 prosent eller mer av 19-24-åringene registrert i høyere utdanning. I de andre fylkene varierte andelen mellom 24 og 29 prosent.

Det er også store kjønnsforskjeller i andelen studenter mellom de ulike fylkene. Den laveste andelen studenter blant menn var i Finnmark med bare 15 prosent, mens den var høyest i Sør-Trøndelag med 27 prosent. Blant kvinnene i Finnmark var andelen 27 prosent, 11 prosentpoeng lavere enn blant kvinnene i Sogn og Fjordane, som hadde den høyeste andelen blant kvinner med 38 prosent. I alle fylkene er det vesentlig høyere andeler studenter blant kvinner enn blant menn. Størst forskjell mellom kvinner og menn finner vi i Sogn og Fjordane, hvor

Figur 5.3. Andel kvinner blant kandidater som fullførte "eliteutdanninger". 1997/98. Prosent

Kilde: Utdanningsstatistikk 1997, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.5. Studenter 19-24 år i prosent av registrert årskull, etter kjønn og bostedsfylke. 1. oktober 1998

Bostedsfylke	Kvinner	Menn
Hele landet	32,1	22,6
Østfold	32,4	21,5
Akershus	30,0	24,2
Oslo	25,1	22,1
Hedmark	34,6	22,2
Oppland	32,3	19,7
Buskerud	29,6	20,7
Vestfold	30,8	21,4
Telemark	31,2	20,5
Aust-Agder.....	31,4	23,2
Vest-Agder	31,6	23,1
Rogaland	29,8	21,8
Hordaland	34,1	23,2
Sogn og Fjordane	38,3	22,8
Møre og Romsdal	36,6	22,6
Sør-Trøndelag	36,2	26,6
Nord-Trøndelag	37,8	23,7
Nordland	32,4	21,3
Troms	31,5	21,2
Finnmark	26,9	14,8

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

nesten 16 prosentpoeng flere kvinner enn menn er registrert i høyere utdanning. Stor forskjell er det også i Møre og Romsdal med 14 prosentpoeng flere kvinnelige studenter. Minst forskjell er det i Oslo og Akershus, med henholdsvis 3 og 6 prosentpoeng.

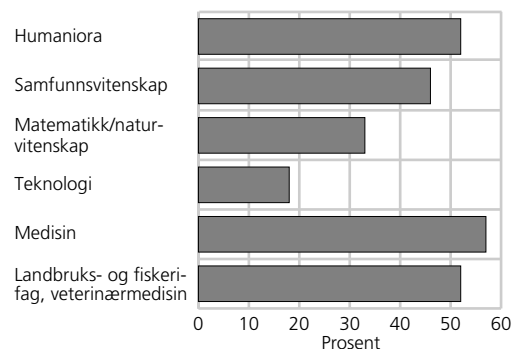
Innvandrere i høyere utdanning

I 1997 var 11 prosent av førstegenerasjonsinnvandrere mellom 19 og 24 år og 22 prosent andregenerasjonsinnvandrere i samme aldersgruppe studenter ved landets universiteter og høyskoler. I befolkningen som helhet var tilsvarende tall 27 prosent. Førstegenerasjonsinnvandrere er i betydelig mindre grad studenter på høyere nivå. Imidlertid ligger ikke tallet for andregenerasjonsinnvandrere så veldig mye lavere enn totaltallet. Både blant første- og andregenerasjonsinnvandrere er det små kjønnsfor-

skjeller i andelen som studerer ved et universitet eller høyskole. Blant førstegenerasjonsinnvandrere var 12 prosent menn og 11 prosent kvinner studenter, mens blant andregenerasjonsinnvandrere var tilsvarende tall 21 og 24 prosent. Det er viktig å være klar over at innvandrerbefolkningen ikke er noen homogen gruppe, og det er til dels store forskjeller mellom innvandrere med ulik landbakgrunn.

Flere kvinnelige stipendiater

De aller fleste avslutter sin utdanning etter endt hovedfag eller tilsvarende høyere utdanning. Noen går imidlertid videre med en doktorgrad, ofte etter en lengre periode i arbeidslivet. I 1997 var andelen kvinner blant stipendiater veldig varierende etter hvilket fagområde man ser på. Spesielt innenfor medisin, men også innenfor humaniora, landbruks- og fiskerifag og veterinærmedisin var det flere kvinner enn menn blant stipendiaterne. Innenfor teknologifag og matematikk/naturvitenskap var det et relativt stort overskudd av menn.

Figur 5.4. Andel kvinner blant stipendiater, etter fagområde. 1997. Prosent

Kilde: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU).

Antall avlagte doktorgrader steg kraftig på 1990-tallet. Over halvparten av alle norske doktorgrader gjennom tidene er avlagt på 1990-tallet. Samtidig har andelen doktorgrader avlagt av kvinner økt fra ca. 17 prosent i 1990 til 38 prosent i 1999. Tabell 5.6 viser imidlertid at kvinneandelen ikke er like stor innenfor alle fagretninger. Den laveste kvinneandelen finner vi innenfor teknologifag med 21 prosent. Humaniora er den eneste fagretningen med en kvinneandel på over 50 prosent (53 prosent).

Tabell 5.6. Antall doktorgrader, etter fagområde og kjønn. 1999

Fagområde	Totalt	Kvinner	Menn	Kvinneandel
				Prosent
Totalt	695	264	431	38
Humaniora	58	31	27	53
Samfunnsvitenskap	119	54	65	45
Matematikk/naturfag	179	66	113	37
Teknologi	121	25	96	21
Medisin	183	72	111	39
Landbruks- og fiskerifag, veterinærmedisin	35	16	19	46

Kilde: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU).